

Week 04 - De Transvaalse Boer

Op de noordhoek van de Gasthuismolensteeg met de Herengracht staat een bizar grachtenpand uit 1900. Het heet *De Transvaalse Boer*

en is een ontwerp van architect Gerrit van Arkel.

Het perceel meet 5,30 bij 4,25 meter en daarop staat een huis met drie verdiepingen met volwassen zolder, een zogenaamd torenhuis. Het trok in 1900 de aandacht door vorm en kleurgebruik en dat is onlangs nog eens dunnetjes overgedaan bij een restauratie van het pand, waarbij het oude kleurschema op opzichtige wijze opnieuw werd toegepast. Het hoekhuis draagt het huisnummer Herengracht 243A en uiteraard stond hier vóór 1900 ook een pand.

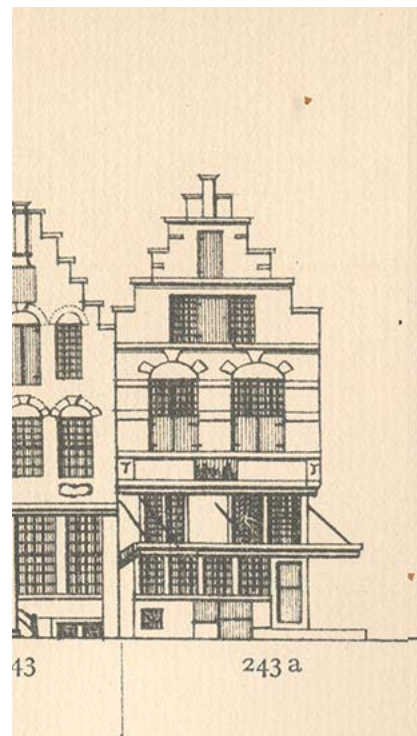
Inde Wyck tot Maestricht

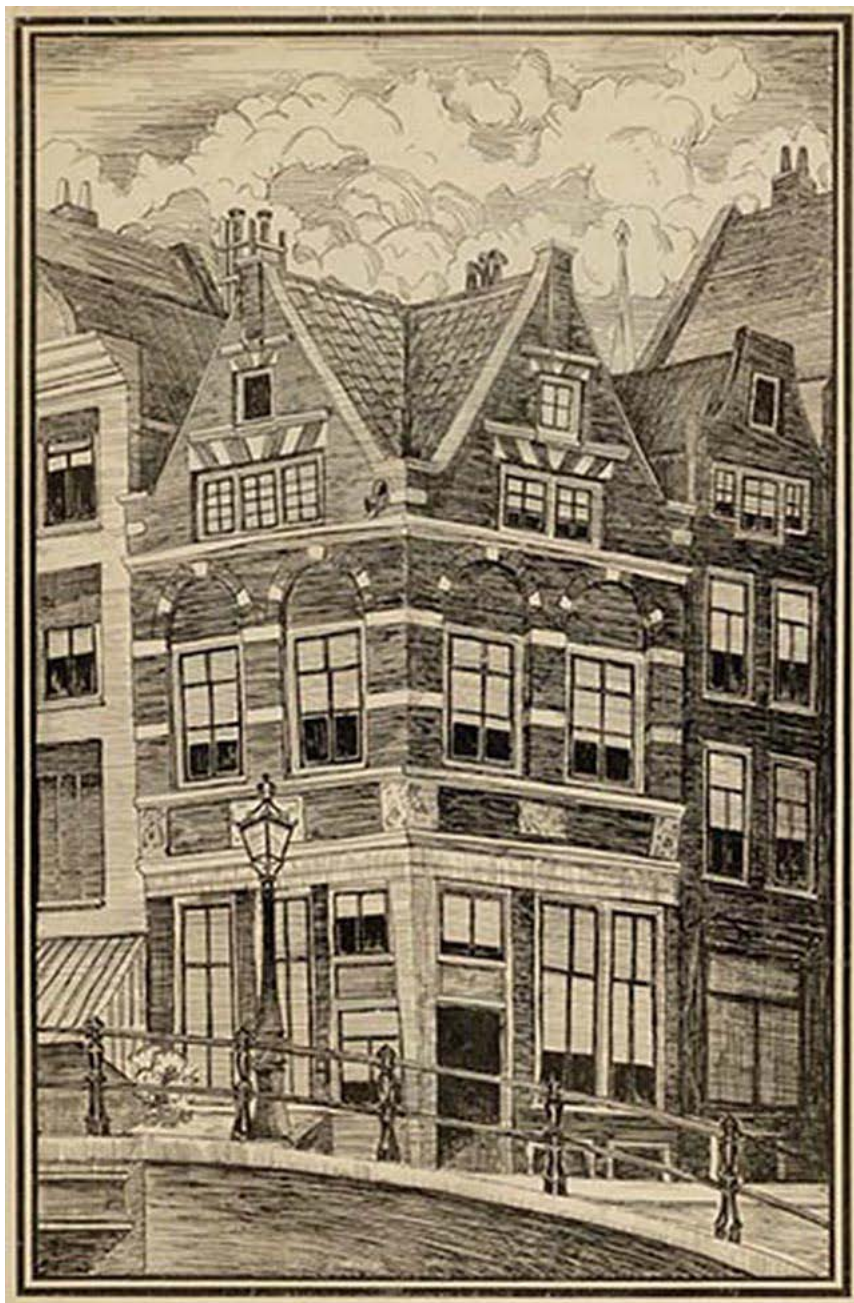
Gelegen op het Benninghweer kwam het betreffende grondstuk door de Tweede Uitleg (1585) binnen de stad te liggen. Benningh mocht dit perceel terugkopen en verkocht het in 1594 door aan witwerker Lenert Willemsz die op het ook toen even kleine erf van 5,30 bij 4,25 meter een winkelhuis liet bouwen. Het pand had een trapgevel met banden- en blokkenversieringen en een houten pui met luifel. Het huis ging zoals gebruikelijk regelmatig van ene in de andere

hand over en in 1614 was dat kruidenier Bastiaen Claesz. Het is niet na te gaan wanneer de gevelsteen en de jaartalsteen zijn geplaatst. Sinds die tijd heet het huis *Inde Wyck tot Maestricht*. De jaarsteen vermeldt een onmogelijk jaartal MVIXV, dat zelfs in Romeinse cijfers niet bestaan kan. Vindingrijke stadgenoten becijferden het jaartal 1615, maar dat dit het stichtingsjaar is geweest is onwaarschijnlijk gezien het feit dat de eerste overdracht in 1596 plaatsvond. De nieuwe eigenaar kan verbouwd hebben en toen de gevelstenen laten

aanbrengen. Die nieuwe eigenaar was kruidenier Bastiaen Claesz, maar of die banden met Wyck had is onbekend. Wyck is de voorstad van Maastricht op de rechteroever van de Maas. De steen stelt zonder twijfel Wyck voor, zoals mag blijken uit het fragment uit het stadsprofiel van Maastricht door Bellomonte uit 1582 (pag. 22). Het pand kreeg door een wisseling van eigenaar soms een andere naam, zoals *De Modeze Wayer* (1632), maar de stenen bleven aanwezig. Zoals op de tekening en foto van kort voor de afbraak te zien is sneuvelden de trapgevels en werden vervangen door tuitgevels. Het

pand droeg sinds 1875 het adres Gasthuismolensteeg 20 doordat nummer 18 en het hoekhuis eerder onder één eigenaar samengevoegd waren. Later werden beide panden weer gesplitst en kreeg het hoekpand het wat gekunstelde huisnummer Herengracht 243A.

In 1900 kocht de weduwe van C.F. van der Dusse, Johanna van Kerkhoven, het pand voor f 6.560,-, brak het af en liet Gerrit van Arkel een nieuw pand ontwerpen. De zoon van de weduwe begon in het pand een sigarenwinkel De Transvaalsche Boer. Moeder en zoon Van der Dusse waren, net als veel stadgenoten, onder de indruk van de Boerenopstand in Zuid-Afrika en dit beeld aan de gevel moest een eerbetoon zijn. In 1902 werd het pand alweer verkocht en ging daarna nog diverse keren in andere handen over. Het langst was het in handen van opeenvolgende leden van de schoenmakersfamilie Verhoeven, die het van 1919 tot 1961 bezaten. De toestand van 1900 was niet zoals we die vandaag kennen, want in 1926 werd de winkelpui gewijzigd door timmerman J.H. Spieker. Er kwam aan de Herengracht een tweede ingang. Op een onmogelijke plek had Van Arkel de gevelsteen uit het oude pand opnieuw in zijn creatie aangebracht: links van het erkerraam op de derde verdieping en onleesbaar vanaf de straat. Nu weet u tenminste wat er op staat. De jaartalsteen en de hoekstenen met leeuwenmaskers zijn verdwenen.

Vorige: De Transvaalse Boer, een beeld van Johan Zeitz. Het zou geïnspireerd zijn op de markante kop van Krüger (zie pag. 23).

Re.bov: Jaartalsteen

Re.ond: Tekening Caspar Philips in zijn Grachtenboek

Links: Tekening van Gasthuismolensteeg 20, ±1890

Rechts: Ontwerptekening Gerrit van Arkel uit 1900.

Kleurgebruik

Van Arkel ontwierp veel winkelwoonhuizen en kantoorpanden die op een hoek staan. Daarbij schuwde hij het krachtig accent in de historische stad niet, hetgeen hem niet door alle collega-leden van Amstelodamum in dank werd afgenomen. Het winkelwoonhuis op de hoek van de Gasthuismolensteeg en de Herengracht, in *Vier eeuwen Herengracht* omschreven als het wildste van alle in die jaren op grachthoeken verzezen 'torenhuizen', maakt aannemelijk dat de architect ook rekening hield met de plaatselijke situatie. Zo bleef de gevel in de smallere en korte steeg vrij vlak en werd de zijmuur daar beëindigd door een 'trapgevel'. Aan de grachtzijde zorgde de variatie in geveluitbouwen, d.i. een driezijdige erker op overstek, een balkon en ondiepe erker, voor een rijk geschakeerd gevelbeeld. De originele teakhouten pui was onbehandeld, de gevel werd opgeluisterd door natuurstenen blokjes en 'gele, groene en witte banden' van verglaasde steen. Oorspronkelijk sprak de gevel sterker door deze kleurcontrasten van het materiaal. Dit contrast was duidelijk verzwakt door de later aangebrachte creme-witte, grauwig verkleurde verflaag. Het winkelwoonhuis valt op door zijn grote hoogte, de gevarieerd uitgewerkte gevel aan de grachtzijde en het beeld aan de zijgevel. Ook het verdwenen tentdakje op de torenachtige bekroning aan de gracht en de gevels in vormgeving van de Nieuwe Kunst droegen bij aan het sprekende karakter van het hoekpand.

Boven: Gevelsteen Inde Wyck tot Maestricht en het voorbeeld, een profiel van Maastricht -1582.
Rechts: Het in 2000-2002 gerestaureerde pand in al zijn 'kleurpracht'.

Restauratie

De restauratie van het markante hoekpand aan de Herengracht en de Gasthuismolensteeg vond plaats in 2000/2002 onder leiding van architect H. Spreeuwenberg. De architect werd vijf jaar geleden door een aannemer in de arm genomen, maar hij kon pas aan zijn werk beginnen nadat het gekraakte pand was ontruimd. De opmerkelijke kleuren van de gevel en het houtwerk zijn de uitkomst van verfsporenonderzoek van F. Franken, op basis van dit door Bureau Monumenten & Archeologie geïnitieerde kleuronderzoek. Er is gekozen voor interpretatie van de kleurafwerking zoals die in het verleden is geweest. Met name de oorspronkelijke heldergroene en okergele Van Arkel-kleuren vallen op. De restauratie werd in maart 2002 afgerond met de onthulling van het beeldje van de Transvaalsche Boer.

Boerenoorlog

De tweede Boerenoorlog (1899-1902) maakte in Nederland heftige emoties los en die waren, op z'n zachtst gezegd, fel anti-Brits. Vlijmscherpe spotprenten en gezwollen teksten over godvrezende Boeren die door de imperialistische Engelsen in de tang werden genomen, dreven het Nederlandse kabinet danig in het nauw. Vooral de minister van Buitenlandse Zaken moest het ontgelden.

Toen op 11 oktober 1899 de tweede Boerenoorlog uitbrak ging er een golf van anti-Britse emotie door Nederland. De sympathie voor beide Boerenrepublieken, de Zuid-Afrikaanse Republiek en Oranje-Vrijstaat, had een breed maatschappelijk draagvlak en werd op velerlei wijze tot uitdrukking gebracht. De bewondering voor het heldhaftige optreden van de Boeren, die hun land verdedigden

tegen de imperialistische Engelsen, vond haar neerslag in veel bloemrijke taal en scherpe spotprenten. 'Geuzen' werden ze genoemd, deze eerlijke, hardwerkende lieden die op hun boer-

Rechts: Paul Krüger werd warm onthaald door de Nederlandse bevolking, maar afgepoeierd door de regering.

Vlgde: De echte Transvaalse boer, Christiaan de Wet

derijen ploeterden om de kost te verdienen en bovendien zeer godvrezend waren. Ze stonden model voor een samenleving die nog niet was aangetast door de industrialisatie. In de Britten daarentegen kon de Nederlandse publieke opinie in de jaren van de Boerenoorlog (1899-1902) alleen de slechtste kanten van het menselijke karakter ontdekken. In hun onverzadigbare honger naar macht en grondgebied konden ze zelfs deze twee Boerenrepubliekjes met hun goudmijnen niet met rust laten. Ze voerden de oorlog met de verschrikkelijkste middelen, brandden boerderijen plat en schrokken er niet voor terug vrouwen en kinderen op te sluiten in concentratiekampen, een nieuw begrip. De pers veroordeelde het Britse optreden als 'hemeltegengend onrecht'. En kan niet iedereen tot vandaag aan toe het volgende lied meezingen?

My [Sarie Marais](#) is so ver van my hart,
Maar'k hoop om haar weer te sien.
Sy het in die wyk van die Mooirivier gewoon,
Nog voor die oorlog het begin.
O bring my t'rug na die ou Transvaal,
Daar waar my Sarie woon.
Daar onder in die mielies
By die groen doringboom,
Daar woon my Sarie Marais.

[Lees hier](#) meer over de Boerenoorlog.

*Deze aflevering is samengesteld uit bijdragen van Anneke Huijser, Maaike de Graaf, Erwin Meijers, Fons Paulsen en Ria Scharn. Bovendien bekennen we ons schatplichtig aan de uitgave **Vier Eeuwen Herengracht** door Dr. I. H. van Eeghen. Stadsdrukkerij 1976.*

